

IWONA ANNA NDIAYEORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3881-0474>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**(E)MIGRACJA — TOŻSAMOŚĆ KULTUROWA — PAMIĘĆ KULTUROWA
(OLSZTYŃSKI PROJEKT NAUKOWO-EDUKACYJNY, 2023–2024)**

Olsztyn zajmuje ważne miejsce na emigrantologicznej mapie Polski¹. Badania w tej dziedzinie zostały zainicjowane w Wyższej Szkole Pedagogicznej od początku lat 90. XX wieku. Jednym z pierwszych opracowań poświęconych tej problematyce był tom *Rosyjska literatura „emigracyjna”. Język, styl, poetyka*, który ukazał się w 1992 roku pod redakcją Walentego Piłata (wyd. WSP w Olsztynie). Od tego czasu dorobek literaturoznawczy wzbogaciły liczne rozprawy naukowe, opracowania monograficzne, tomy pokonferencyjne oraz serie wydawnicze, w tym powołana w 2019 roku seria „Luminarze Rosyjskiej Emigracji” (wyd. Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej UWM, red. I. Ndiaye, G. Ojcewicz)². W 2018 roku w Instytucie Słowiańszczyzny Wschodniej został zainicjowany temat statutowy „Studia emigrantologiczne. Interpretacja — recepcja — przekład” (kierownik Iwona Ndiaye), którego celem było prowadzenie badań ukierunkowanych na opis zagadnień z zakresu historii i dziedzictwa kulturowego emi-

¹ Szerzej na ten temat zob.: I. A. Ndiaye, *Olsztyńskie badania emigrantologiczne. Historia — stan obecny — perspektywy rozwoju*, „Acta Polono-Ruthenica” 2019, t. XXIV (2), s. 15–24.

² W latach 2019–2020 w ramach serii powstały tomy poświęcone takim indywidualnościom, jak Iwan Bunin, Borys Popławski czy Matka Maria. Poza opracowaniami poświęconymi pojedynczym sylwetkom rosyjskich emigrantów w serii ukazały się również monografie zbiorowe z udziałem badaczy z Polski i Rosji, w których zaprezentowano studia z zakresu historii, literatury, kultury i sztuki, m.in. *Iwan Bunin. Człowiek, pisarz, tłumacz w świetle współczesnej buninologii* (2015), *Pisarki rosyjskiej zagranicą w literaturze, kulturze i korespondencji* (2016), *Twórczość rosyjskiej zagranicą. Satyra i memuarystyka* (2018).

gracji rosyjskiej, które można przyporządkować różnym obszarom tematycznym: historii rosyjskiego procesu literackiego, interpretacji tekstu literackiego, polsko-rosyjskim stosunkom literackim i in. Umocnienie pozycji Olsztyna jako ośrodka akademickiego, w którym prowadzone są badania emigrantologiczne, nastąpiło 22 października 2018 roku wraz z decyzją prezydium Komisji Emigrantologii Słowian Międzynarodowego Komitetu Sławistów o przeniesieniu swojej siedziby do stolicy Warmii³.

Projekt *(E)migracja — tożsamość kulturowa — pamięć kulturowa* został zainicjowany w 2023 roku w Instytucie Literaturoznawstwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, w którym prowadzona jest działalność naukowa i dydaktyczna związana z historią literatury i kultury emigracji polskiej i rosyjskiej. Celem niniejszego projektu jest rozwój i popularyzacja badań w zakresie emigrantologii — obszernej dziedziny wiedzy, której koncepcję w 1998 roku przedstawił Lucjan Suchanek podczas XII Międzynarodowego Kongresu Sławistów w Krakowie (panel *Emigrantologia — nauka o literaturze i kulturze emigracyjnej*).

Fenomen (e)migracji i nierozzerwalnie związane z nim pojęcia „pamięć kulturowa” oraz „tożsamość kulturowa” stawiają przed współczesną emigrantologią nowe zadania. Co należy badać, aby zrozumieć i objaśniać zachodzące procesy? Jakie stosować metody badawcze? Na czym polega złożona tożsamość kulturowa współczesnych (e)migrantów? W celu podjęcia próby odpowiedzi na powyższe pytania zainicjowano cykl międzynarodowych konferencji naukowych we współpracy z Université Jean Moulin — Lyon 3 (Francja) oraz Komisją Emigrantologii Słowian. Jak podkreślają organizatorzy,

(E)migracja stanowi jedno z najważniejszych zjawisk współczesnego świata. Zagadnienia związane z masową emigracją charakteryzują cały XX wiek, dla którego charakterystyczne stały się rewolucje, wojny domowe i światowe. Minione stulecie obfitowało w procesy (e)migracyjne, zarówno te dobrowolne, jak i przymusowe, legalne, jak i nielegalne. Kwestie te są również aktualne w XXI wieku,

³ Decyzja zapadła na posiedzeniu KES w październiku 2018 roku zorganizowanym w ramach Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Luminarze Rosyjskiej Emigracji”. Staraniem olsztyńskiego zespołu powstała strona internetowa komisji, na której archiwizowane są najważniejsze informacje dotyczące historii i działalności komisji (<https://emigrantologia.wixsite.com/slowianie-komisja>). Można również zapoznać się z jej strukturą i składem osobowym oraz indywidualnym dorobkiem publikacyjnym poszczególnych członków. Strona KES pełni również rolę platformy wymiany informacji na temat konferencji, publikacji oraz prezentacji najważniejszych osiągnięć naukowych.

kiedy ludność w wielu zakątkach świata doświadcza przymusowych deportacji, prześladowań politycznych czy działań dyskryminacyjnych lub represyjnych. Nowe fale uchodźców wywołane są sytuacją polityczną, gospodarczą, społeczną i in. Procesy migracyjne wywierają wpływ na życie odrębnych jednostek, ale także na całe społeczności [*Program konferencji*].

Inicjatorom przyświecała chęć stworzenia możliwości wymiany opinii polskich i zagranicznych specjalistów w zakresie literatury, kultury i historii emigracji. Dlatego do udziału w interdyscyplinarnych spotkaniach naukowych zaproszono filologów, tłumaczy, historyków, kulturologów, antropologów, socjologów i dziennikarzy. Dotychczas odbyły się dwie konferencje: inauguracyjna w dniach 23–24 października 2023 roku, kolejna 21–22 października 2024 roku, podczas których fenomen (e)migracji omawiany był w ujęciu historycznym, kulturowym i politycznym. We współpracy z *Bibliothèque Diderot de Lyon (Francja)* w 2024 roku w formacie online zorganizowano panel dyskusyjny poświęcony aspektom przekładu rosyjskiej literatury emigracyjnej (*Перевод и чужая речь в поэтике эмиграции*). W obydwu konferencjach wzięło udział blisko 100 uczestników z Polski, Austrii, Belgii, Brazylii, Czech, Francji, Izraela, Litwy, Niemiec, Szwajcarii, Turcji, Węgier, Włoch i Stanów Zjednoczonych zajmujących się zagadnieniami emigracji w różnych krajach i przestrzeniach kulturowych. Procesy migracyjne ujęte w pozostałych wystąpieniach obejmowały różnorodną perspektywę: historyczną, antropologiczną oraz kulturologiczną. Problematyka badawcza koncentrowała się wokół kilku przestrzeni kulturowych: polskiej, białoruskiej, chorwackiej, rosyjskiej, a także azjatyckiej i afrykańskiej. Ramy przewodnie prezentowanej problematyki wyznaczały tematy referatów plenarnych. Podczas dwudniowych obrad w 2023 roku wygłosiło je sześciu panelistów: Georges Nivat (Université de Genève, Szwajcaria), *Vivre dans la „Maison émigration”, voir par la «Fenêtre Émigration»*; Maria Cymborska-Leboda (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), *„Тебе ж нет отзыва [...], поэт”? Вячеслав Иванов: миграция идей — «схизма от истины» — контекст эмиграции*, Dmitrii Segal (Ha-Universita ha-Ivrit bi-Yerushalayim, The Hebrew University of Jerusalem — HUJI, Izrael), *Nina Berberova’s „Italics Are Mine”: reflections and reminiscences*; Nina Segal-Rudnik (Ha-Universita ha-Ivrit bi-Yerushalayim, The Hebrew University of Jerusalem — HUJI, Izrael), *Тема культурной памяти в романе Дана Цалки „Тысяча сердец”*; Bara Ndiaye (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), *La diaspora mouride et l’expansion de*

la mouridiyah dans le monde; Daniel Kalinowski (Uniwersytet Pomorski w Słupsku), *Walka o tożsamość. Kaszubskie dyskusje identyfikacyjne w Kanadzie*. W 2024 roku wykłady plenarne w języku rosyjskim wygłosili: Lucjan Suchanek, ówczesny Przewodniczący Komisji Emigrantologii Słowian⁴ (*Сложные проблемы культурной идентичности и культурной памяти*) oraz Evgeny Ponomarev, stypendysta Ruhr Universität Bochum (*Литература русской эмиграции XX века как единый литературный процесс: От первой к третьей волне. План комплексного исследования*).

Spotkaniom naukowym towarzyszył program edukacyjny i kulturalny, w ramach którego odbyły się prezentacje projektów, książek oraz wystaw. W Lyonie zorganizowano spotkanie autorskie z Arlete Cavaliere z Université de São Paulo (Brazylia), autorką książki *Teatro russo: percurso para um estudo da paródia e do grotesco* (São Paulo : Editora 34, 2024, 384 p.). Zaś w Olsztynie wystawę „Единственная дама литературного Парижа...” (po stroniciam „Иллюстрированной России”, która powstała na podstawie monografii *Мода в жизни и творчестве Надежды Тэффи* autorstwa Iwony A. Ndiaye (Olsztyn 2024, ss. 384). Wystawę zaprezentowała jej inicjatorka — Julia Sylvestre, dyrektorka Rosyjskiej Szkoły-Studium „Avangard” w Lyonie. Podstawą koncepcji wystawy było przekonanie, że twórcza osobowość rosyjskiej emigrantki Nadieжды Teffi pozostawiła wyraźny ślad w historii kultury rosyjskiej. Z kolei tygodnik literacko-artystyczny „Иллюстрированная Россия” (fr. „La Russie Illustrée”), wydawany w Paryżu w latach 1924–1939, stanowi szczególnego rodzaju kronikę życia kulturalnego „rosyjskiego Paryża” oraz ważne źródło wiedzy o codziennym życiu rosyjskich emigrantów.

Ponadto uczestnicy konferencji mieli okazję zapoznać się z mini-projektem *Świat w ruchu, czyli (nie)ludzka mobilność. Wokół fenomenu migracji*, który otrzymał dofinansowanie w V edycji konkursu Studencki Grant Rektora UWM. Projekt był realizowany w roku akademickim 2023/2024 w ramach procesu dydaktycznego oraz działalności Studenckiego Koła Sławistycznego. Obejmował wieloetapowe działania i przewidywał różne formy pracy. W ramach etapu przygotowawczego zorganizowano wyjazd studyjny studentów i pracowników do Muzeum Emigracji w Gdyni. Od 29 lutego do 26 maja 2024 roku został przeprowadzony konkurs dla studentów oraz uczniów

⁴ Elektroniczny wariant wystawy udostępniono na stronie francuskiej szkoły Avangard. Link do wystawy: <https://bit.ly/3VJhdAp>.

szkół średnich, którego rezultatem stały się prace plastyczne, literackie oraz filmowe. 28 maja 2024 roku odbyło się Studenckie Seminarium Naukowe, na którym studenci filologii rosyjskiej zaprezentowali referaty związane z problematyką migracyjną. Wystąpienia dotyczyły stereotypów na temat migrantów funkcjonujących w społeczeństwie rosyjskim i polskim, Syberii w II połowie XIX wieku jako domu polskiego emigranta, a także twórczości Vladimira Nabokova. W ramach przedmiotu Wstęp do emigrantologii powstała strona internetowa, na której udokumentowano przebieg wszystkich działań, zamieszczono ankietę tematyczną, nagrania sondy ulicznej oraz galerię zdjęć. Stronę samodzielnie stworzyli studenci III roku studiów licencjackich filologii rosyjskiej, którzy pracowali pod kierunkiem Iwony Ndiaye⁵.

Należy przy tym podkreślić, że działania edukacyjne i popularyzatorskie stanowią ważną część projektu *(E)migracja — tożsamość kulturowa — pamięć kulturowa*. Podejmowanie ich jest możliwe dzięki kompetencjom i wieloletniemu doświadczeniu pracowników badawczo-dydaktycznych, zatrudnionych w Katedrze Literatury i Języka Rosyjskiego (KLiJR) Wydziału Humanistycznego UWM, którzy są inicjatorami licznych projektów edukacyjnych, tłumaczeniowych i popularyzatorskich⁶. Ponadto problematyka emigracyjna zajmowa-

⁵ Więcej na temat projektu, seminarium i konkursu zob. informacje na stronie Katedry Literatury i Języka Rosyjskiego UWM, <https://wh.uwm.edu.pl/ogloszenia/konkurs-swiat-w-ruchu-czyli-nieludzka-mobilnosc-wokol-fenomenu-migracji>; <https://wh.uwm.edu.pl/klw/aktualnosci/podsumowanie-studenckiego-grantu-rektora>; <https://wh.uwm.edu.pl/klw/aktualnosci/studenckie-seminarium-naukowe> (01.02.2025).

⁶ W 2019 roku prof. Iwona Ndiaye koordynowała projekt *Warszawskie adresy rosyjskich emigrantów*, zrodzony z chęci przywrócenia pamięci historycznej o miejscach, które zostały zmiecione z powierzchni ziemi przez żywioł wojenny, a także popularyzowania wiedzy o tych rosyjskich emigrantach, którzy wyznaczyli rytm życia kulturalnego międzywojennej stolicy Polski. Materialnym efektem projektu był zestaw trzydziestu autorskich pocztówek z dwujęzycznymi opisami. W 2020 roku powstały dwa projekty: pierwszy z nich — polsko-rosyjski projekt edukacyjny *Iwan Bunin w Polsce — recepcja, przekład, edukacja. Organizacja panelu dyskusyjnego i wystawy w Bibliotece Uniwersyteckiej UWM w Olsztynie*, był możliwy dzięki zakwalifikowaniu do IX otwartego konkursu na dofinansowanie przedsięwzięć podejmowanych na rzecz dialogu i porozumienia w stosunkach polsko-rosyjskich (projekt sfinansowany przez Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, nadzorowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP, koordynator: I.A. Ndiaye); drugi — *Rosyjscy pisarze emigracyjni — jubilaci 2020 (Русские поэты-эмигранты — юбилары 2020)* — został zainicjowany wspólnie z Katedrą Piśmiennictwa i Technologii Pedagogicznych Kształcenia Filologicznego oraz Centrum Kształcenia Międzynarodowego Piatigorskiego Uniwersytetu Państwowego (FR). Szerzej na ten temat zob. I.A. Ndiaye, J. Olechno-Wa-

ła ważne miejsce w programie nauczania filologii rosyjskiej, opracowanym w KLiJR. Temat ten do 2025 roku był realizowany zarówno na studiach licencjackich, jak i magisterskich, w ramach następujących przedmiotów: Wstęp do emigrantologii, Źródłoznawstwo emigrantologiczne, Emigrantologia I, Emigrantologia II, Emigrantologia III, Proseminarium emigrantologiczne⁷.

Referaty wygłoszone podczas konferencji prezentowane są w serii „Olsztyńskie Studia Emigrantologiczne”, która wydawana jest od 2023 roku pod redakcją Iwony Anny Ndiaye i Ewy Kujawskiej-Lis⁸. Zasadniczym celem niniejszego projektu wydawniczego jest włączanie w obieg polskiej i międzynarodowej humanistyki archiwaliów i opracowań naukowych poświęconych wybitnym emigrantom oraz upowszechnianie rezultatów wieloaspektowych badań nad emigracją, uwzględniających kontakty literackie i kulturalne, a także zagadnienia związane z recepcją i przekładem literackim. W centrum uwagi pozostają zróżnicowane metodologicznie badania naukowe prowadzone z perspektywy takich dyscyplin jak literaturoznawstwo, kulturoznawstwo, przekładoznawstwo. Do tomu drugiego serii włączono szesnaście tekstów, w których (e)migracja ujmowana jest jako kategoria historyczna, antropologiczna oraz kulturowa. Teksty zgromadzone zostały wokół kilku przestrzeni kulturowych: polskiej, białoruskiej, rosyjskiej i niemieckiej. Autorzy odnoszą się do różnych aspektów emigracyjnego doświadczenia. Przeprowadzone badania stanowią ciekawą próbę przyjrzenia się fenomenowi (e)migracji z uwzględnieniem takich kontekstów jak: uchodźstwo — dramatyczne kolizje losów emigrantów, emigracja jako zjawisko społeczno-kulturowe, emigracja i pamięć kulturowa, przestrzeń geograficzna w twórczości emigrantów, zachowanie tożsamości kulturowej *versus* asymilacja, proces adaptacji emigrantów do nowych warunków życia, literatura emigracyjna — pamięć historyczna i kulturowa i in. Tym

siluk, I. Chowańska-Szczurowska, *Metoda projektu w nauczaniu języków obcych (projekty edukacyjne w dydaktyce języka rosyjskiego w szkole wyższej)*, Lublin 2024.

⁷ W 2025 roku kierunek filologia rosyjska został usunięty z oferty edukacyjnej UWm w Olsztynie. Decyzja władz dziekańskich i rektorskich kończy tym samym pięćdziesięcioletnią historię olsztyńskiej rusycystyki.

⁸ Dotychczas ukazały się dwa tomy: *Vladimir Nabokov. Poezja — proza — przekład*, red. I.A. Ndiaye, S. Garziano, Olsztyn 2023; *(E)migracja. Tożsamość kulturowa — pamięć kulturowa*, t. 2, red. I.A. Ndiaye, S. Garziano, Olsztyn 2024. Tom trzeci: *(E)migracja. Pamięć kulturowa — tożsamość kulturowa i językowa*, red. I.A. Ndiaye, S. Garziano, Olsztyn 2025 [w druku].

samym tom odzwierciedla niezwyklej pojemnoř znczeniowj pojęcia „(e)migracji”, przy czym wspólnj klamrj wszystkich tekstów pozostaje pryzmat indywidualnego dořwiadczenia.

Projekt *(E)migracja — tořsamoř kulturowa — pamięć kulturowa* wpisuje się zatem w ponadtrzydziestoletnj tradycję olsztyńskich badań emigrantologicznych. Jednocześnie znacząco rozszerza ich dotychczasowy zakres kulturowy. Zasadniczy wektor realizowanych aktualnie badań stanowi ich interdyscyplinarne podejście. Przedmiotem szczególnych zainteresowań pozostaje historia emigracji, los i status emigrantów, życie literackie i kulturalne, a także osiągnięcia w różnych obszarach piřmiennictwa. Projekt integruje różnorodne działania — zarówno naukowe, jak i edukacyjne — które realizowane są w partnerstwie z Centrum Naukowym MARGE Uniwersytetu Jean Moulin w Lyonie (Université Jean Moulin — Lyon 3, Francja) oraz Komisj j Emigrantologii Słowian.